

PRAVNO-RELIGIJSKI MODELI
EVROPSKE UNIJE I CRNE GORE (I)

Pravoslavno pitanje
i jeretički odgovor

Error commúnis facit ius
— Zajednička greška (zabluda) stvara pravo (zakon).

Justinijan, Digesta 3

Isto tako, nije mi bilo toliko stalo do istine, koliko do rušenja zablude koja važi kao istina: dokle god se ne otkrije zabluda, njena vrijednost jednaka je vrijednosti istine.

Đuro Šušnjić

Rad predstavlja prvi tekst u serijalu naslovljenom „Pravno-religijski modeli Evropske unije i Crne Gore”. U njemu se sagledava varijabla crnogorskog „pravoslavnog pitanja”, kroz optiku „mutacije sjećanja”, pozajmljenu od jednog od vodećih sociologa religije, Grejs Dejvi. Time se pokušava razbistriti mutna voda aktuelnih interpretacija, vraćanjem na sami izvor ključnih građanskopravnih i kanonskoprnih akata Kraljevine Crne Gore i potragom za pravim značenjem njihovih odredbi, kroz autentična tumačenja njihovih tvoraca — Valtazara Bogišića i Nikodima Milaša. Na tom verstehenskom putu, zastajemo na onim mjestima gdje su se zgusnuli primarni istorijski izvori na kojima autor zasniva svoje priloge za odgovor na crnogorsko „pravoslavno pitanje”, kao što je „Spomenica o dvadesetpetogodišnjici arhijerejske službe Njegovoga visokopreosveštenstva mitropolita Crne Gore Mitrofana Bana”. Cilj tog puta je utvrđivanje koordinata za sintetičko prevazilaženje teze i antiteze u dijalektici crnogorske identitetske kontroverze, kao šire, antecedentne varijable, iz koje proizilazi i crnogorsko „pravoslavno pitanje”, od čijeg odgovora zavisi i konačno uspostavljanje održivog pravno-religijskog modela Crne Gore.

Ključne riječi: Crna Gora, pravoslavno pitanje, imovinskoppravna kontroverza, kanonskoppravna kontroverza, identitetska kontroverza, pravno-religijski model

* Doktorand na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta Donja Gorica i istraživač na projektu „Transformacija crnogorskog društva u procesu evropeizacije Zapadnog Balkana”, u okviru kojeg je nastao ovaj rad; nikola.saranovic@udg.edu.me

*Uvod:
Autentično tumačenje*

Sintagma „pravoslavno pitanje” iz naslova ovog rada označava stanje vjerske identitetske kontroverze, koja je u Crnoj Gori otvorena raspadom Jugoslavije, zatim zaoštrena u procesu obnove državne nezavisnosti, a konačno svoju dubinu, obim i snagu političkog potencijala pokazala u posljednjih nekoliko godina na opštem planu crnogorskog društvenog života. Konkretni povod za „eksploziju” ovog pitanja u Crnoj Gori bio je Zakon o slobodi vjeroispovijesti i pravnom položaju vjerskih zajednica iz 2020. godine, a čiji je „fitalj” upaljen donošenjem nacrtu ovog akta 2015. godine. Zakon je bio pokušaj da se na „pravoslavno pitanje” odgovori podržavljenjem crkvene imovine, svojevrsnim *restitutio in integrum* u vrijeme Kraljevine Crne Gore, pozivanjem na Opšti imovinski zakonik i druge akte, a zasnovano na tvrdnji da je crkvena imovina u Kraljevini bila u vlasništvu države. U paketu sa ovom tvrdnjom, zakonopisci su ovaj akt istorijski legitimisali činjenicom autokefalne Crnogorske crkve.

Događaji koji su uslijedili kao reakcija na Zakon, pokazali su da je taj paket zapravo Pandorina kutija, iz koje su izašla „sva zla” crnogorske identitetske dijalektike. Pojavila se crnogorska binarna paradigma, ovog puta po liniji najosjetljivijeg, najsloženijeg i najdubljeg pitanja identiteta. Na polovima ove paradigme razvile su se diskurzivne formacije, kao nosioci identitetskih narativa tendirajućih ka „ortodoksnim” odgovorima na jedno „pravoslavno pitanje”.

Izbjegavajući zamku logičke greške *argumentum ad temperantiam* (zlatna sredina), a jednako i *pars pro toto* (dio za cjelinu), odgovor na „pravoslavno pitanje” sadržan u ovom radu nazvan je jeretičkim, a razlog je nepristajanje na navedene ortodoksije, držeći se *nade* u Pandorinoj kutiji, nasuprot duhovima koji su izašli iz nje.

*Imovinskoppravna kontroverza:
Ni Crkvino ni Državno*

Počnimo od povoda. Odgovor na pitanje o svojinskim pravima na crkvenoj imovini u Kraljevini Crnoj Gori sadržan je u djelima dva pravnika koji su obilježili građansko-pravnu i kanonsko-pravnu istoriju Crne Gore: dr Valtazara Bogišića, pisca Opšteg imovinskog zakonika i episkopa dr Nikodima Milaša, pisca Ustava Svetog sinoda i Ustava pravoslavnih konzistorija i autora knjige „Pravoslavno crkveno pravo”. Taj odgovor nije zasnovan na pozivanju na autoritet u smislu logičke greške *argumentum ad verecundiam* (ili *argumentum ad auctoritatem*), u kojoj se zaključak smatra validnim samo zato jer dolazi od autoriteta, u ovom slučaju Bogišića i Milaša. Riječ je pozivanju na autentično tumačenje crkvenih odredaba Opšteg imovinskog zakonika i sa njima povezanih odredaba Ustava Svetog sinoda i Ustava pravoslavnih konzistorija, koje nam pružaju, niko drugi do — njihovi pisci.

Jezičko tumačenje: Imaonik koji nema?

Crkvenoj imovini posvećen je Razdio VIII Opšteg imovinskog zakonika, koji nosi naslov „O crkvama, manastirima i drugim njima sličnim uredbama vjerskim”, a sadrži četiri člana, koji glase: „716. Imaonici su: pravoslavne crkve, manastiri i druge crkvene ustanove kojima tu osobnost priznaju crkovna pravila ili crkovna Vlast, a to priznanje nije u opreci sa državnim zakonom. To isto budi rečeno i o crkvama i crkovnim uredbama drugih hrišćanskih ispovijedi koje država priznaje. 717. Pravilo prethodnog članka vrijedi i za sve nehrišćanske bogomolje i druga postojana vjerska uređenja (na pr. muhamedanske džamije i t. d.), u koliko je država samu vjeru priznala. 718. Uprava dobara crkovnih, i drugih imaonika vjerskog značaja, kao i njihovo zastupništvo naprama ostalome svijetu, biva po ustavu njihovu, po drugim priznatim pravilima i po naredbama zakonite im Vlasti, u koliko nijesu u opreci sa državnim zakonima. 719. Nepokretna dobra pravoslavnih crkava i manastira ne mogu se nikako prodavati ili inače ustupati, bez naročita dopuštenja državne vlasti.”

Značenje pojma *imaonik* nalazimo u Razdjelu II OIZ-a „O imaicima”, u čijem se članu 10 za imaonika kaže da je to svako, u granicama zakonskim, „potpuno vlastan imati svoju sopstvenu imovinu”, a da „osim rođenih ljudi, t. j. ličnih imaonika, imaonici još mogu biti: i Kuća, i opština, i crkva, i država, i zaklada, i u opšte svaka ustanova kojoj zakon priznaje tu odobnost”. Nadalje, u Razdjelu V („Poglavitito o k pravilima o čovjeku i o drugim imaicima, kao i o svojevlasti, i u opšte o raspolaganju imovinom”), Bogišić dodatno definiše pojam imaoništva: to je „opšte imaonikovo pravo po sebi; istom se riječju i obim toga prava označuje” (član 953). U sljedećem članu razlikuju se lični i nelični imaonik: „nelični je imaonik samo ona ustanova (kao država, imaoničko društvo i sl.) koju zakon smatra, poput čovjeka, imaonikom kakvih dobara, t. j. priznaje joj imaonička prava”. Bogišić od imaoništva razlikuje *svojevlast*, „koja je tek priznata podobnost imaonikova da raspoláže imovinom svojom” (član 954), pa shodno tome „i onome čije je imaoništvo najpotpunije, može biti uskraćena imovinska svojevlast. To biva kad je imaoniku, u slučajevima zakonom određenim... zabranjeno da sam upravlja i raspoláže vlastitom imovinom, ili mu je tek stegnuto to raspolaganje. U takvim slučajevima, staratelj, ili ko inače nad njim takvu vlast ima, treba da zanj glavi, vrši, potvrđuje imovinske poslova, da zakoniti budu” (član 957).

Iz navedenog nedvosmisleno proizilazi da je ograničenje raspolaganja imovinom iz člana 719 zapravo „stegnuto” raspolaganje imaonika iz člana 716 vlastitom imovinom, jer država „nad njim takvu vlast ima”.

*Logičko tumačenje:
Zamjena teza i dio za cjelinu*

Ovom značenju i tumačenju suprotstavljena je teza da član 719 predstavlja znak prava državne svojine nad crkvenom imovinom. Ova teza zasnovana je na dvije logičke greške: *zamjena teza* i *dio za cjelinu*.

Zamjena teza se ogleda u tome da je na crkvenu imovinu primijenjen sadržaj građansko-pravnog koncepta prava svojine, prema kojem titular prava svojine ima ovlašćenja da drži stvar, da je koristi i da njome raspoláže, umjesto kanonsko-pravnog koncepta, koji određuje karakter crkvene imovine, a koji ne poznaje ovlašćenje raspolaganja stvari u smislu građansko-pravnog koncepta (*ius abutendi*). Naime, Milaš ističe da je crkvena imovina „po sebi opredijeljena isključivo na cijelju crkve, i prema tome ne može biti upotrijebljena na kakvu drugu cijelj”. On dalje naglašava da se zbog toga „ova imovina razlikuje od obične imovine, koju dotični imao nik može po svojoj volji da upotrebi na što hoće”.¹

Logička greška *dio za cjelinu* (*pars pro toto*): zaključak da je crkvena imovina bila državna zasnovan je na jednom od četiri člana OIZ-a, umjesto na cjelini ovog razdjela OIZ-a, pa i šire (imajući u vidu da je državnoj imovini posvećen poseban, sljedeći razdio OIZ-a (IX), a imovini plemena i bratstva, odnosno seoskoj i varoškoj imovini posvećen je prethodni razdio (VII) OIZ-a). U tom smislu, Milaš je izričit da titular prava svojine, odnosno „subjekt vlastine”, po kanonskom pravu Pravoslavne crkve, može biti jedino crkva.²

*Sistemska tumačenje:
I građansko i kanonsko pravo*

Već u zoni sistemskog tumačenja, „razum i smisao” Razdjela VIII OIZ-a ne možemo doznati ako ga ne sagledamo, ne samo u cjelini ove građanske kodifikacije, već i u vezi sa drugim, kanonsko-pravnim aktima, u ukupnosti pravnog sistema Kraljevine Crne Gore. Tako u članu 109 Ustava pravoslavnih konzistorija nalazimo formulaciju sličnu onoj iz člana 719 OIZ-a, a zatim i njegovu razradu. Njime je, naime, propisano da se nepokretna dobra crkvena ne mogu prodavati, zamjenjivati ili inače ustupati: „Ako interes dotične crkve zahtijeva da bi trebalo kakvo dobro prodati ili promijeniti sa drugim, u ovakvom slučaju konzistorija će učiniti sve potrebne izvidaje i tada će donijeti odnosni predlog Ministarstvu prosvjete i crkvenih djela. Posljednja riječ o ovakvim stvarima pripada knj. državnoj vlasti.”

Ovaj nam akt, u članu 99, daje i sadržaj pojma „imaovine crkvene”, a to su: „1) nepokretne stvari, dakle, zemlja i sve što je na zemlji

¹ Nikodim Milaš, *Pravoslavno crkveno pravo*, Pečatnja Ivana Vodicke, Zadar 1890; reprint CONTECO, Bar 1999; str. 453

² *Ibidem*, str. 497

trajno, sazidano i zasaden; 2) pokretne stvari, to jest takve stvari koje se, bez povrede njihove suštine, mogu prenositi s mjesta na mjesto; 3) zaklade koje imaju crkveni značaj ili su namijenjene na kakvu čovjekoljubivu svrhu, kao: njegovanje bolesnika, izdržavanje siromaha, izdržavanje i vaspitavanje siročadi i slično, i koje su predane crkvi na upravu; i, 4) novci, koje dobije crkva od svojih dobara ili od pobožnih priloga.”³

Istorijsko tumačenje:

Državna zaštita od crkvene zloupotrebe

Prijeklo norme o zabrani raspolaganja crkvenom imovinom bez odobrenja državne vlasti Milaš nalazi u „propisima kanoničkog prava” i „zakonskim naredbama hrišćanskih careva, koji su svagda razlikovali crkvenu imovinu od državne”⁴.

Umjesto prava svojine, u članu 719 Milaš vidi zakonita prava države naspram crkvene imovine. On navodi da u zakonodavstvima više zemalja postoje slične naredbe (Srbija, Rusija, Austrija), koje pak imaju ishodište u kanonsko-pravnoj zabrani raspolaganja crkvenom imovinom s bilo kojim drugim ciljem osim crkvenim.⁵

Milaš se poziva na 12. kanon Sedmog vaseljskog sabora koji glasi: „Episkop ili iguman, koji se zateče, da polja, što episkopiji ili manstiru pripadaju, ustupa svjetovnoj vlasti ili predaje drugoj kakvoj osobi; takav čin neka nema valjanosti shodno kanonu svetih apostola, koji kaže: ‘Episkop nek vodi staranje o svima crkvenim stvarima, i neka njima upravlja, sjećajući se, da ga Bog nadzire; niti smije što sebi prisvajati od istih, niti svojim rođacima darivati ono što je božje: ako su siromašni, neka im pomogne, kao siromasima, ali pod izgovorom istih, neka ne prodaje ono, što je crkveno”;

Ciljno tumačenje:

Te(le)ološko svjetlo

Dakle, Milaš govori o posebnom režimu upotrebe crkvene imovine, kojim se zabranjuje, i po kanonskom pravu i po grčko-rimskom pravu, upotreba crkvene imovine u neke druge svrhe osim „da se može služba Bogu vršiti i pomagati nemoćnoj braći. Na ovo je sva djelatnost crkve isključivo i obraćena bila; a ovo opredjeljuje i samu upotrebu crkvene imovine”.

Ovo pravilo ima izuzetke, a to je kada „postoji za to potpuno opravdan uzrok, a na ime, kad se istakne neophodnost da se nešto proda, kako bi se tijekom nadoknadilo kakvoj prijekoju potrebi crkve, kad

³ Ustav pravoslavnih konzistorija u Knjaževini (Kraljevini) Crnoj Gori, član 99

⁴ N. Milaš, op. cit, str. 487

⁵ Ibidem, str. 503–504

treba pomoći kakvoj osirotjeloj crkvi ili siromasima i kad prodajom nečega može se izraditi crkvi neka korist. Svaka prodaja crkvenog dobra, koja se ne može opravdati jednim od ovih razloga ništava je.”⁶

Iz navedenog proizilazi da teleološkog (ciljnog tumačenja) člana 719 nema osim u teološkom svjetlu, koje nam daje kanonsko-pravo.

*Teorija državne svojine:
Cezaropapizam ili socijalizam*

Milaš razlikuje tri teorije o crkvenoj imovini: 1. da je riječ o imovini crkvenih opština; 2. da je riječ o imovini vaseljske crkve; 3. da je riječ o državnoj imovini. Sve tri teorije Milaš pobija snažnim argumentima. Onu nama najinteresantniju, da je riječ o državnoj imovini, Milaš pobija argumentom da se protivi i „propisima kanoničkog prava” i „zakonskim naredbama hrišćanskih careva, koji su svagda razlikovali crkvenu imovinu od državne”, da isticanje državne svojine nad imovinom crkve neizbježno vodi cezaropapizmu ili socijalizmu, ali da, s druge strane, državna vlast ima „izvjesna svoja zakonita prava naspram crkvene imovine, ali iz sviju tih prava ne potiče još i vlastina državne nad crkvenom imovinom onako isto, kao što takve vlastine nema država nad privatnom imovinom”.⁷

Završni kontraargument tezi da je crkvena imovina u Kraljevini Crnoj Gori bila državna, nalazimo u Milaševoj negaciji stava da titular prava svojine može biti i crkvena opština. On povlači analogiju sa institutom starateljstva u porodičnom pravu i kostatuje: „Crkvena općina može imati udjela u upravi crkvenom imovinom, ali to joj ne daje još prava vlastine, jer bi u takvom slučaju i svaki staratelj mogao se smatrati vlasnikom imovine onih, koji su povjereni njegovom staranju.”⁸

Ako to nisu mogle biti crkvene opštine, koje su neposredno upravljale crkvenom imovinom, još manje je mogla država.

*Zaključak:
Saecularisatio bonorum ecclesiae*

Nakon navedenih autentičnih tumačenja odredbi Ustava pravoslavnih konzistorija, nadovezanih na citate iz knjige Pravoslavno crkveno pravo istog autora, najvećeg kanonsko-pravnog imena u istoriji Crne Gore dr Nikodima Milaša, nameće se zaključak da „razum i smisao” odredbi OIZ-a o crkvenoj imovini možda i nije bilo potrebno tražiti van jezičkog tumačenja člana 716: „Imaonici (*subjekti vlastine, titulari prava svojine — prim. aut.*) su: pravoslavne crkve,

⁶ Ibidem

⁷ Ibidem, str. 487.

⁸ Ibidem, str. 486

manastiri i druge crkvene ustanove kojima tu osobnost priznaju crkovna pravila ili crkovna Vlast...”, a to pravo svojine ograničeno je pravima države propisanim u članu 719.

S jedne strane, činjenica da je Crnogorska crkva⁹, tj. Avtokefalna pravoslavna mitropolija u Knjaževini (Kraljevini) Crnoj Gori¹⁰ nakon 1918. godine ušla u „upravno jedinstvo sa Srpskom Crkvom u jednu avtokefalnu crkvu pod imenom ‘Avtokefalna Ujedinjena srpska pravoslavna crkva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca’”¹¹, kasnije i do danas Srpska pravoslavna crkva, nije mogla uticati na status titulara prava svojine na crkvenoj imovini, shodno pravilu *nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet* — niko ne može prenijeti na drugoga više prava nego što sam ima, pa to nije mogao ni Sveti sinod u Kraljevini Crnoj Gori rješenjem od 16. decembra 1918. godine, kojim je odlučeno „da se i Sv. avtokefalna Crkva u Crnoj Gori ujedini sa nezavisnom Pravoslavnom Crkvom u Kraljevini Srbiji, a zajedno s ovom sa cijelom Sv. Srpsko-Pravoslavnom Crkvom u novoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca.”

S druge strane, kako iz priloženog slijedi da Kraljevina Crna Gora, iako nosilac zakonitih prava na crkvenoj imovini, nije bila njen imaonik, uzimanje člana 719 OIZ-a kao svjedočanstva o državnoj svojini, značilo je pokušaj da se mehanizam kojim je država štitila crkvenu imovinu iskoristi kao argument za njeno podržavljenje, koje Milaš naziva sekularizacijom crkvenih dobara (*saecularisatio bonorum ecclesiae*).¹²

Kanonskoppravna kontroverza: Cetinjski primat

Nastavimo sa uzrokom. Imovinskoppravna kontroverza organski je povezana sa kanonskoppravnom kontroverzom, koja se se ogleda u dijametralnim pogledima sa dva identitetska pola na Crnogorsku crkvu u Kraljevini Crnoj Gori, i kasnije, sve do današnjih dana.

Crnogorska crkva: Ugaoni kamen spoticanja

Ustav Svetog sinoda u Knjaževini Crnoj Gori, donesen 1904. godine, počinje članom koji glasi: „Avtokefalna pravoslavna Mitropolija u Knjaževini Crnoj Gori, kao član jedne svete katoličanske i apostolske crkve, kojoj je pastirenačelnik i glava Gospod i Bog naš Isus Hristos, čuva i održava jedinstvo u dogmatima i kanoničkim ustanovama

⁹ Ustav Knjaževine (Kraljevine) Crne Gore, član 40 stav 2

¹⁰ Ustav Svetog sinoda u Knjaževini (Kraljevini) Crnoj Gori, član 1

¹¹ Tomos Vaseljenskog patrijarha Meletija IV i Sv. Sinoda Vaseljenske patrijaršije u Carigradu od 19. februara 1922. godine, broj protokola 1148

¹² N. Milaš, op. cit, str. 497

sa svima drugima pravoslavnima avtokefalnim crkvama, i ovo će jedinstvo ona čuvati i održavati do vijeka.”¹³ Određenjem „Avtokefalna pravoslavna Mitropolija u Crnoj Gori” počinje i drugi član, u kojem se precizira da nju sastavljaju: „1) Cetinska arhiepiskopija, sastavljena iz sviju plemena koja se nalaze na desnoj strani rijeke Zete, sa dodatkom varoši Podgorice i Plemena zetskog. Upravlja ovom arhiepiskopijom cetinski arhiepiskop, koji je ujedno i poglavica sve pravoslavne crkve u Crnoj Gori sa naslovom mitropolita crnogorskog, brdskog i primorskog. / Stolica je cetinske arhiepiskopije prestonica države Cetinje. / 2) Zahumsko-rasijska eparhija, sastavljena iz sviju plemena koja se nalaze na lijevoj strani rijeke Zete. Upravlja ovom eparhijom zahumsko-rasijski episkop. / Stolica je zahumsko-rasijske eparhije u manastiru Ostrogu.”¹⁴

Godinu dana kasnije donijet je Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, u kojem je proklamovano: „Državna vjera u Crnoj Gori je istočno-pravoslavna. / Crnogorska je crkva autokefalna. Ona ne zavisi ni od koje strane crkve, ali održava jedinstvo u dogmama s istočno-pravoslavnom Vaseljenskom crkvom. / Sve ostale priznate vjeroispovijesti slobodne su u Crnoj Gori”¹⁵. Poređenja radi, identično određenje nalazi se u Ustavu Kraljevine Srbije iz 1888. godine: „Državna je vera u Srbiji istočno-pravoslavna. Srpska je crkva aftokefalna. Ona ne zavisi ni od koje strane Crkve; ali održava jedinstvo u dogmama sa Istočnom Vaseljenskom Crkvom.”¹⁶

Na „izvanrednoj sjednici Svetog sinoda Pravoslavne crkve u Crnoj Gori” 16. decembra 1918. godine, na kojoj su bili prisutni „Mitropolit Crne Gore Mitrofan Ban, Mitropolit Pećski dr Gavriilo Dožić, Episkop Nikšićski Kiril Mitrović, i Sinodski sekretar đakon Ivo Kaluđerović”, sa jednom tačkom dnevnog reda „Da se nezavisna Srpsko-Pravoslavna Sv. Crkva u Crnoj Gori ujedini s autokefalnom Pravoslavnom Crkvom u Kraljevini Srbiji”, jednoglasno je donijeto „Riješenje: Pošto je Velika Narodna Skupština Srpskog Naroda u Crnoj Gori održana u Podgorici dana 13. novembra 1918. godine donijela odluku, da se nezavisna Crna Gora ujedini sa Kraljevinom Srbijom to i Sv. Sinod nalazi cjelishodnim i opravdanim da se i Sv. autokefalna Crkva u Crnoj Gori ujedini sa nezavisnom Pravoslavnom Crkvom u Kraljevini Srbiji, a zajedno s ovom sa cijelom Sv. Srpsko-Pravoslavnom Crkvom u novoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca.”¹⁷

Vaseljenski patrijarh Meletije u Tomosu od 19. februara 1922. godine konstatuje da „u granicama ovog ujedinjenog Kraljevstva SHS ušle su i Avtokefalne Pravoslavne Crkve: Karlovačka i Crnogorska, kao i dvije dalmatinske eparhije: Zadarska i Bokokotorska; a zajedničkom odlukom predsjednika ovih crkava sakupljenih na Saboru

¹³ Ustav Svetog sinoda u Knjaževini Crnoj Gori, član 1

¹⁴ Ibidem, član 2

¹⁵ Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, član 40

¹⁶ Ustav Kraljevine Srbije, član 3

¹⁷ Sveti Sinod Kr. Crne Gore, broj 1169, Cetinje 16. decembra 1918. godine

proglašeno je njihovo upravno jedinstvo sa Srpskom Crkvom u jednu avtokefalnu crkvu pod imenom „Avtokefalna Ujedinjena Pravoslavna Srpska Crkva Kraljevstva SHS”. Ovu odluku patrijarh Meletije je utemeljio u stavu da je „svojstveno dobrom uređivanju i kanonskom poretku, da (Crkva — prim N. B.Š.) podešava i uređuje granice crkvene uprave prema političkim promenama koje se dešavaju, u koliko je to dozvoljeno svetim crkvenim zakonima, kako bi se upravljanje crkvenim poslovima vršilo bez teškoća i sa celishodnošću i kako bi od toga proizlazila veća korist za hristoi meni narod.”¹⁸

Ukidanje autokefalnosti: Promijenjeni kontinuitet

Ima tumačenja u kojima se osporava ustavnost navedene odluke Svetog sinoda, kako s procesne, tako i sa materijalne tačke gledišta. Prva je da Ustav Svetog sinoda ne prepoznaje članstvo episkopa Gavriila Dožića u ovom tijelu, a druga da Sveti sinod nije imao ovlašćenje da odlučuje u predmetnoj stvari.

Ustavom je propisano da Sveti sinod sastavljaju: 1. arhiepiskop cetinjski i mitropolit Crne Gore, 2. episkop zahumsko-raški, 3. arhimandrit cetinjski, 4. arhimandrit ostroški, 5. tri protoprezvitera, i 6. sinodski sekretar¹⁹, od kojih su prva četvorica članovi po pravu, a tri protoprezvitera po izboru²⁰. Propisano je da Sveti sinod može donositi punovažne odluke kad su prisutni na sjednici predsjednik i bar još tri člana, od kojih dva člana po pravu, koji imaju odlučujući glas, i jedan od članova po izboru, koji imaju savjetujući glas²¹. Sjednici Sinoda od 16. decembra 1918. godine prisustvovala su dva člana sa odlučujućim glasom — arhiepiskop Mitrofan Ban i episkop Kiril Mitrović, kao i treći — miropolit pečki Gavriilo Dožić, postavljen na čelo treće eparhije Crnogorske crkve, Mitropolije pečke, uspostavljene 1913. godine, nakon pripajanja Metohije Crnoj Gori 1912. godine.

Navedeni prigovor nema u vidu činjenicu da je pravna praznina u najvišem pravnom aktu Crnogorske crkve popunjena principom sarnosti, čija primjena ne može biti upitna, imajući u vidu da je samim Ustavom Svetog sinoda propisano da „osnovu za sve odluke” čine i „sveti kanoni koji su primljeni vasseljskom pravoslavnom crkvom”²². U ovom slučaju relevantno je 34. Apostolsko pravilo: „Episkopi svakoga naroda treba da poznaju prvoga od njih i da ga smatraju

¹⁸ Tomos Vasseljskog patrijarha Meletija IV i Sv. Sinoda Vasseljske patrijaršije u Carigradu od 19. februara 1922. godine, broj protokola 1148

¹⁹ Ustav Svetog sinoda u Knjaževini Crnoj Gori, član 10

²⁰ Ibidem, član 11

²¹ Ibidem, član 25 i 26

²² Ibidem, član 8 glasi: Osnovu za sve odluke i naredbe Svetog sinoda sastavlja: 1. Sveto pismo; 2. Dogmatička opredjeljenja i simboličke knjige pravoslavne crkve; 3. Sveti kanoni koji su primljeni vasseljskom pravoslavnom crkvom; i 4. Državni zakoni.

kao glavu, i ništa važnijega da ne preduzimlju bez njegovoga znanja, nego svaki neka preduzimplje samo ono što se tiče njegove eparhije i područnih mesta. Ali ni onaj prvi Episkop neka ne čini ništa bez znanja *sviju ostalih Episkopa* (kurziv — N. B.Š.). Jer će tako biti jednodušnost i proslaviće se Bog kroz Gospoda u Svetom Duhu, Otac i Sin i Sveti Duh.”

Kako je mitropolit Gavriilo Dožić, kao punopravni episkop imao sva prava koja pripadaju drugim episkopima, tako je i njegov glas imao snagu odlučujućeg glasa, iz čega proizlazi da je za predmetno rješenje donijeto većinom od tri obavezujuća glasa episkopa naspram dva obavezujuća glasa inače odsutnih arhimandrita cetinjskog i ostroškog, dok glasovi tri protoprezvitera i u pretpostavljenoj situaciji njihovog prisustva sjednici ne bi bili od uticaja, imajući u vidu da je riječ o savjetujućim glasovima.

Pred odredbama kanonskog prava pada i argument da Sveti sinod nije imao ovlašćenje da odlučuje o predmetnoj stvari. To ovlašćenje crpi iz kanona 38 Trulskog sabora: „I mi priznajemo pravilo koje su izdali naši Oci, a koje kazuje da ako je neki grad osnovan carskom vlašću ili tek treba da se osnuje, u takvom slučaju podjela crkvenih poslova neka slijedi državnu i građansku podjelu.”

Na kraju, umjesto o *ukidanju autokefalne Crnogorske crkve* pravilnije je govoriti o *ukidanju autokefalnosti Crnogorske crkve*, iz sljedećih razloga. Naime, i nakon donošenja ukaza regenta Aleksandra Karadorđevića od 17. juna 2020. godine, kojim je „saglasno sa odlukom zbora svih srpskih pravoslavnih arhijereja iz Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca od 13/26. maja 1919. godine”, proglašeno „ujedinjenje svih pravoslavnih crkvenih oblasti u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca”²³ ... u jednu Avtokefalnu Ujedinjenu srpsku pravoslavnu crkvu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca”, konstitutivni elementi do tada autokefalne Crnogorske crkve nastavili su da postoje i u novoj crkvenoj organizaciji. Prikladnije je, dakle, umjesto u binarnim pojmovima kontinuiteta i diskontinuiteta, govoriti o *promijenjenom kontinuitetu*, koji se ogleda u nastavku funkcionisanja crnogorskih episkopija u novom sistemu sabornosti i primata.

Tomas Ficzgerald (Thomas FitzGerald) u eseju „Sabornost, primat i episkopat” razlikuje tri primata u Pravoslavnoj crkvi: regionalni primat mitropolita-arhiepiskopa, koji predsjedava sinodom episkopa određenog geografskog područja, odnosno provincije; primat poglavara autokefalne ili autonomne crkve, koji predsjedava sinodom u sastavu svih ili reprezentativnog broja episkopa te crkve, a može se

²³ „a naime: Arhiepiskopije beogradske i Mitropolije Srbije, Arhiepiskopije Karlovačke i Mitropolije srpske sa dalmatinskim episkopijama dalmatinsko-istrijskom i bokotorskom, Arhiepiskopije Cetinjske i Mitropolije Crne Gore, Brda i Primorja, Mitropolija Skopske, Raško-prizrenske, Veleško-debarske, Pelagonijske, Prespansko-obridske, Strumičke, jednoga dela Mitropolije Vodenske, Episkopije Poleanske, Mitropolija Bosne i Hercegovine-Dabro-bosanske, Hercegovачko-zahumske, Zvorničko-tuzlanske, Banjalučko-Bihaćske”

titulisati kao arhiepiskop, mitropolit, katolikos ili patrijarh; i na kraju jedinstveni primat vaseljenskog patrijarha.²⁴ Primijenjeno na Crnogorsku crkvu, Mitrofan Ban je izgubio status arhiepiskopa drugog tipa, kao predstojatelj i prvi među jednakim episkopima Crnogorske crkve, postajući jedan od episkopa Autokefalne ujedinjene pravoslavne srpske crkve u Kraljevini SHS, iako sa titulom „mitropolit crnogorsko brdski i primorski”, što djelimično odgovara prvom tipu primata, dok je novi primat dat mitropolitu Srbije, u zvanju patrijarha.

Činjenica da je cetinjska katedra sa nivoa arhiepiskopije spuštена na nivo episkopije, ne znači diskontinuitet njenog postojanja i funkcionisanja, istovremeno sa eparhijom zahumsko-rasijskom i pečkom, sve do donošenja Ustava Srpske pravoslavne crkve 1931, kojim je osnovana Crnogorsko-primorska eparhija, sa sjedištem na Cetinju i mitropolitom na čelu²⁵, čime je sačuvan kontinuitet cetinjske episkopske katedre do današnjih dana. Taj kontinuitet se ogleda i na personalnoj ravni, jer je od 1920. do 1938. godine na ovoj katedri stolovao upravo Gavriilo Dožić. Poređenja radi, u Srbiji je došlo do *obrnute promjene kontinuiteta*, na način što je Beogradska mitropolija autokefalne Srpske crkve objedinjena sa autokefalnom Karlovačkom mitropolijom i podignuta na rang patrijaršije, a dotadašnji mitropolit beogradski Dimitrije Pavlović izabran je za patrijarha Autokefalne ujedinjene pravoslavne srpske crkve u Kraljevini SHS.

Cetinjski mitropolitski kontinuitet nije bio doveden u pitanje ni prilikom pokušaja uspostavljanja Kraljevine Crne Gore pod protektoratom fašističke Italije 1941. godine. Tako je u Nacrtu temeljnog ustava Kraljevine Crne Gore bilo predviđeno: „Crnogorska pravoslavna crkva je autokefalna: ona ne zavisi ni od jedne druge strane Crkve”²⁶. Činjenica da je ovaj ustav trebalo da bude najviši pravni akt države čije je osnivanje podržao tadašnji mitropolit Joanikije Lipovac, učestvujući kao najviši predstavnik duhovne vlasti na Petrovdanskom saboru kojim je proglašena „suverena i nezavisna država u vidu Ustavne monarhije”, govori o tome da se pojam „Crnogorska pravoslavna crkva” ne bi mogao odnositi na drugu ili novu crkvenu strukturu, koja bi predstavljala diskontinuitet sa Lipovčevim episkopatom.

Konačno, taj kontinuitet je prepoznat i u prvom ustavu donijetom u demokratskom sistemu u Crnoj Gori — Ustavu Republike Crne Gore iz 1992. godine: „Pravoslavna crkva, Islamska vjerska zajednica, Rimokatolička crkva i druge vjeroispovijesti su odvojene od države”.²⁷ Pojam „Pravoslavna crkva” mogao se odnositi jedino na Mitropoliju crnogorsko-primorsku, jer je njoj konkurentna Crnogorska pravoslavna crkva osnovana godinu dana kasnije, a registrovana 2000.

²⁴ Thomas FitzGerald, „Conciliarity, Primacy and Episkopacy”, St. Vladimir’s Theological Quarterly, 1994/1, 35

²⁵ Ustav Srpske pravoslavne crkve (1931), član 12 stav 2, tačka (20) i stav 3

²⁶ Nacrt temeljnog ustava Kraljevine Crne Gore, član 4 stav 2

²⁷ Ustav Republike Crne Gore 1992, član 11 stav 1

godine shodno Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica SR Crne Gore iz 1977. godine.

Do određene promjene kontinuiteta dolazi pet dana nakon obnove crnogorske nezavisnosti na referendumu 21. maja 2006. godine, kada Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve donosi odluku koja glasi:

„Sveti arhijerejski sabor, u sednici svojoj od 26/13. maja 2006. godine — pod AS br. 95/zap. 208 doneo je sledeću odluku:

'U ime Svete, Jedinosušne i Nerazdeljive Trojice, saglasno sabornom ustrojstvu Jedne, Svete, Saborne i Apostopske Crkve Hristove od apostolskih vremena do dana današnjega, shodno 34. Apostolskom pravilu, a s ciljem da se ne povredi i ne izgubi Sloboda koju nam je dao svojom krvlju Gospod naš Isus Hristos, Oslobodilac svi-ju ljudi," i da se u život Crkve ne bi „podvukla gordost svetske vlasti" (8. kanon Trećeg Vaseljenskog Sabora);

U duhu očuvanja jedinstva Crkve i vekovnog poretka drevne (1920. godine vaspostavljene) Pečke Patrijaršije, priznatog i potvrđenog stečenim pravima i običajima kao i saglasnošću sveukupne Pravoslavne Crkve vaseljenske (sr. Tomos Carigradske Patrijaršije, br. 1148 od 19. februara 1922. godine);

Poštujući ugled Mitropolije crnogorske i njenu istorijsku ulogu u životu Crne Gore, koja je ponovo stekla svoju državnost, kao i šire;

Radi što uspešnijeg ostvarivanja spasonosne misije Crkve, ovaj Sveti Arhijerejski Sabor odlučuje:

Pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori sačinjavaju Eparhije Srpske Pravoslavne Crkve: Crnogorsko-primorska, Budimljansko-nikšićka, kao i delovi eparhija Mileševske i Zahumsko-hercegovačke.

Episkopi navedenih eparhija sačinjavaju Episkopski Savet Pravoslavne Crkve u Crnoj Gori, koji će se, pod predsedništvom Arhiepiskopa Cetinjskog (kako glasi njegova stara titula) i Mitropolita Crnogorsko-primorskog, po potrebi sastajati radi savetovanja i donošenja odluka iz njegove nadležnosti. Jedna od osnovnih dužnosti Episkopskog Saveta Pravoslavne Crkve u Crnoj Gori jeste da u saradnji sa državom Crnom Gorom i njenim nadležnim organima pokrene i da pomaže izradu i donošenje Zakona o položaju Pravoslavne Crkve i različitih verskih zajednica u Crnoj Gori; da preduzme sve potrebne mere u cilju zaštite sveukupne duhovne i materijalne, pokretne i nepokretne imovine Pravoslavne Crkve u Crnoj Gori, kao i na donošenju Zakona o restituciji nacionalizovane i oduzete crkvene imovine posle Drugog svetskog rata. O svome radu Episkopski Savet Pravoslavne Crkve u Crnoj Gori je dužan, shodno utemeljenom kanonskom poretku da izveštava Arhijerejski Sabor. ”²⁸

Treba istaći da je kao kanonsko-pravni osnov za ovu odluku navedeno već citirano 34. apostolsko pravilo, koje reguliše odnos primata

²⁸ Odluka Svetog arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne crkve AS br. 95/zap. 208 od 26. maja 2006. godine

i sabornosti, a ne 38 Trulskog sabora da podjela crkvenih poslova slijedi državnu i građansku podjelu.

Jasno je da je ovim cetinjska mitropolitska katedra ostala u prvom tipu primata (regionalni primat mitropolita-arhiepiskopa, koji predsjedava sinodom episkopa određenog geografskog područja, odnosno provincije), sa mitropolitom kao arhiepiskopom po časti.

Zaključak:

Arhiepiskop ni po časti

Nova promjena kontinuiteta dešava se na posljednjem Svetom arhijerejskom saboru Srpske pravoslavne crkve, čijim je odlukama ukinuta titula arhiepiskopa, kao i naziv Pravoslavna crkva u Crnoj Gori, bez obrazloženja zainteresovanoj javnosti, izuzev neslužbenih izjava koje su se mogle čuti od glasnogovornika (nomina sunt odiosa) koncepcije „Srpskog sveta”, da je titula arhiepiskopa gore navedenom odlukom dodijeljena ad hominem sada pokojnom mitropolitu crnogorsko-primorskom Amfilohiju Radoviću, ali ne i njegovom nasljedniku Joanikiju Mićoviću.

Podsjećanja radi, u gore navedenoj odluci se kaže: „Episkopi navedenih eparhija sačinjavaju Episkopski Savet Pravoslavne Crkve u Crnoj Gori, koji će se, pod predsjedništvom Arhiepiskopa Cetinjskog (kako glasi njegova stara titula) ...”, iz čega proizlazi da je riječ o tituli *ad institutionem*, koja nije mogla biti vraćena lično mitropolitu Amfilohiju Radoviću, jer ona nikada nije bila njegova „stara titula”, već je riječ o tituli institucije Mitropolita crnogorskog, koju je ovaj imao i po časti i po vlasti, do stvaranja „Avtokefalne Ujedinjene Pravoslavne Srpske Crkve Kraljevstva SHS”.

Neodgovoreno je ostalo i pitanje ukidanja naziva „Pravoslavna crkva u Crnoj Gori”, izuzev takođe nezvaničnih obrazloženja sa istih adresa da je riječ o zaustavljanju „separatističkih” crkvenih tendencija u Crnoj Gori.

Identitetska kontroverza:

Mutacija sjećanja

Konačno, navedene kontroverze, kako je već rečeno, izraz su šireg identitetskog spora, koji se reflektuje, između ostalog, i na pravoslavno pitanje. Kao sintagma koja vjerodostojno označava ove pojave može se uzeti „mutacija sjećanja”, koncept jednog od vodećih sociologa religije na svijetu Grejs Dejvi²⁹. Iako se odnosi na promjene religioznosti na širem prostoru (u Evropi), i dužem vremenskom trajanju

²⁹ Grace Davie, „Patterns of Religion in Western Europe: An Exceptional Case”, *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*, Richard K. Fenn (ur.), Wiley-Blackwell 2007, str. 264–278

(od više vjekova), više nego semantički, ovaj pojam sintaksički odgovara pojavi na užem prostoru (u Crnoj Gori), u kraćem vremenskom periodu (od jednog vijeka).

Napomene iz Spomenice:

Tako su govorili oni o kojima govorimo

Kao studija slučaja za crnogorsku „mutaciju sjećanja” poslužiće Spomenica o dvadesetpetogodišnjici arhijerejske službe Njegovoga visokopreosveštenstva mitropolita Crne Gore Mitrofana Bana, objavljena 1911. godine u Kraljevskoj državnoj štampariji na Cetinju. U njenom uvodu navodi se da je mitropolit Mitrofan Ban 6. aprila 1911. godine navršio „dvadeset pet godina službovanja kao poglavar Pravoslavne crkve u našoj otadžbini”, kojim povodom je primio „velike, vidne i divne znake pažnje, ljubavi i uvažanja, kako iz prijestonice crnogorske, tako i iz cijele naše države, iz čitavog Srpstva, Slovenstva i ostalih strana svijeta”³⁰.

Spomenica nastavlja izvještajem sa blagodarenja u Cetinjskom manastiru, koji sadrži ilustrativan dijalog kralja Nikole i mitropolita Mitrofana: „Nemam čime više da Vas odlikujem i da Vam ukažem znak vidne i trajne moje pažnje. Imate Obilića medalju za hrabrost — odličje koje nema ni jedan episkop u Srpstvu; imate sablju — simbol junaštva i ratništva, sa kojom ste se borili za slobodu našeg naroda; imate moj najviši orden, i ja ne znam čime više da Vas odlikujem za Vaše zasluge, do mojom ljubavlju i trajnom naklonošću.” Mitropolit odgovara: „Vaše kraljevsko visočanstvo, / Premilostivi gospodaru, / Četrdeset godina već je prošlo, otkako mi je velika sreća udio pala da stupim na službu Crnogorske crkve — na službu Vaše, gospodaru, junačke države.”³¹

U ime članova duhovnih sudova, Miraš Vukić, član Cetinjske konzistorije, obraća se mitropolitu, između ostalog, riječima: „Proviđenju svevišnjega Tvorca bilo je ugodno da Pravoslavna crkva Knjaževine Crne Gore, otragu 25 godina dobije, u licu Vašem, svoga visokog poglavara”³², nazvavši ga kasnije u istom govoru „zvijezdom prethodnikom na nebu srpske crkve”³³.

Tako zetsko područno sveštenstvo čestita svome mitropolitu „iz istoriske i negda slavom prepune srpske Zete”, riječima: „No, stara sreća nezavisne Crnogorske crkve, da na upravi njenoj vazda budu uzor arhijereji, zasjala je istu natrag dvadeset i pet godina...”³⁴, dodajući: „Vašu pak, dvadesetpetogodišnju patnju i muku za dobro i napredak Crnogorske crkve krunisali ste najvećim dobročinstvom

³⁰ *Sabrana djela mitropolita Mitrofana Bana* — knjiga 7, Obod, Cetinje 1999, str. 7

³¹ Ibidem, str. 13

³² Ibidem, str. 15

³³ Ibidem, str. 17

³⁴ Ibidem, str. 31

učinjenim nama...”³⁵. Jedan od potpisnika ove čestitke je i Simeon Popović, tadašnji nastojatelj Manastira uspenjskog, potonji Sveti Simeon Dajbabski.

Bjelopavličko sveštenstvo čestita u sličnom tonu: „Povodom vaše proslave dvadesetpetogodišnje arhijerejske službe, svemogućem Bogu, miloj domovini, dragom nam Srpstvu, kao i uzvišenom gospodaru, područno ti i svagda blagodarno sveštenstvo Bjelopavličkog plemena usuđuje se, u znak sinovske ljubavi, odanosti i priznanja Vaših slavnih djela, koja će istorija Crnogorske crkve brojati među najsjajnija — podnijeti Vam i svoja najiskrenija, a i najskromnija čestitanja.”³⁶

Lješansko sveštenstvo, takođe, piše: „...molimo, među mnogobrojnim čestitkama koje danas primete, ne samo iz naše otadžbine, nego iz cijeloga Srpstva i svega prosvijećenoga svijeta, izvolite primiti i naše najsrdačnije čestitanje. Skupljeni ovđe ... Svemogućem kličemo: živio... na napredak i diku povjerene Vam pastve, Crnogorske crkve i područnog sveštenstva”³⁷.

Bogišić kaže: „Što svak jednako razumije, tome tumača ne treba”.

Prokrustove postelje:

Ekskluzivno crnogorstvo i inkluzivno srbijanstvo

Ali nama ipak treba. Jer, po svemu sudeći ne razumijemo jednako. Ili pojmovi o kojima govorimo nemaju isto značenje prije vijek i danas. Možda su i oni mutirali, kao naše sjećanje? A to sjećanje se na dva identitetska pola odražava u odnosu prema prošlosti na dva načina: prvi je isključivanje (odbacivanje), drugi je (uključivanje) prisvajanje. Prvi bi mogao biti nazvan „ekskluzivno (isključujuće) crnogorstvo”, drugi „inkluzivno (uključujuće) srbijanstvo”.

Kada je riječ o pravoslavnom pitanju, na polu ekskluzivnog crnogorstva *organizaciona* činjenica crnogorske autokefalije proteže se na negaciju *organske* činjenice pećkopatrijaršijskog, odnosno srpskog karaktera Crnogorske crkve, dok se na polu inkluzivnog srbijanstva pećkopatrijaršijski, odnosno srpski organski status Crnogorske crkve afirmiše do negacije organizacione činjenice njene autokefalije.

Generalno, ekskluzivno crnogorstvo dijahrono isključuje srpske elemente iz crnogorskog nacionalnog identiteta, što sinhrono rezultira porastom broja nacionalnih Srba u Crnoj Gori, koji zatim bivaju predmet inkluzivnog srbijanstva, uključeni kao dio „Srba u Regionu”, čija je matična država Srbija.

Ipak, ova dva kraka jednih makaza ne mogu „prekrojiti” primarne istorijske izvore po svojoj mjeri, niti je crnogorsko nacionalno biće moguće smjestiti u tako skrojene Prokrustove postelje ni „srpskog sveta” niti „antisrpskog svijeta”.

³⁵ Ibidem, str. 33

³⁶ Ibidem, str. 34

³⁷ Ibidem, str. 43

Zaključak: *Inkluzivno crnogorstvo*

Nasuprot ovim konceptima stoji inkluzivno (prihvatajuće, uključujuće, odnosno nesključujuće) crnogorstvo. To je identitetski koncept koji se prema srpstvu Crnogoraca odnosi kao prema autentičnom, endogenom identitetskom izrazu i konstitutivnom elementu crnogorskog nacionalnog identiteta. Ovaj koncept ne otvara skrivene stranice istorije skrivajući one otvorene.

Njegovi osnovni elementi su sljedeći: 1. Svaki Crnogorac ima pravo da smjesti srpstvo onamo gdje smatra da mu je mjesto, u sebi ili izvan sebe; 2. Srpstvo se u sebi može smjestiti u različitim identitetskim vidovima, kao *interpretandum* koji može imati različita „tumačenja” 3. Srpstvo se izvan sebe ne može izmjestiti iz Crne Gore, jer je riječ o nespornoj istorijskoj, najmanje arhivskoj kategoriji.

Na taj način, inkluzivno crnogorstvo je brana inkluzivnom srbijanstvu. Tek sa inkluzivnim crnogorstvom, crnogorsko nacionalno biće može disati na oba plućna krila.

Konačno, odgovor na pravoslavno pitanje, zasnovan na inkluzivom crnogorstvu, kada je riječ i o imovinskopravnoj i o kanonskopravnoj kontroverzi, ne leži ni u tezi ni u antitezi, već u sintezi zasnovanoj na konceptu „promijenjenog kontinuiteta”. Na imovinskopravnom planu, formula leži u pravednoj rekontekstualizaciji svojinskih prava iz Opšteg imovinskog zakonika u pravni poredak današnje Crne Gore, sa crkvama i manastirima kao samostalnim pravnim licima i titularima prava svojine sa specijalnom poslovnom sposobnošću, kao i zakonitim pravima države na njihovim dobrima. Na kanonskopavnom planu ona se ogleda u stečenom pravu cetinjske mitropolitske katedre na arhiepiskopski status drugog tipa, a to je primat, kako ga navodi Fiddžerald, poglavara autokefalne ili autonomne crkve, sa mitropolitom kao arhiepiskopom po vlasti na kanonskoj teritoriji Crne Gore, shodno istom kanonskom pravilu koje je predstavljalo osnov za odluku Svetog sinoda u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori od 19. decembra 1918. godine, odnosno Tomos partijarha Meletija i Sv. sinoda Vaseljenske patrijaršije u Carigradu od 19. februara 1922. godine.

Dixi et salvavi animam meam.

Literatura

- Grace Davie, „Patterns of Religion in Western Europe: An Exceptional Case”, *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*, Richard K. Fenn (ur.), Wiley-Blackwell 2007;
Nacrt temeljnog ustava Kraljevine Crne Gore;
Nikodim Milaš, *Pravoslavno crkveno pravo*, Pečatnja Ivana Vodice, Zadar 1890; reprint CONTECO, Bar 1999;

Odluka Svetog arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne crkve
 AS br. 95/zap. 208 od 26. maja 2006. godine.
 Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu/Kraljevinu Crnu Goru;
 Rješenje Svetog Sinoda Kr. Crne Gore, broj 1169,
 Cetinje 16. decembra 1918. godine;
Sabrana djela mitropolita Mitrofan Bana — knjiga 7, Obod, Cetinje 1999;
 Thomas FitzGerald, „Conciliarity, Primacy and Episkopacy”,
 St. Vladimir's Theological Quarterly, 1994/1;
 Tomos vasseljskog patrijarha Meletija IV i Sv. sinoda vasseljske patrijaršije
 u Carigradu; od 19. februara 1922. godine, broj protokola 1148;
 Ustav Knjaževine/Kraljevine Crne Gore;
 Ustav Kraljevine Srbije;
 Ustav pravoslavnih konzistorija u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori;
 Ustav Republike Crne Gore 1992;
 Ustav Srpske pravoslavne crkve 1931;
 Ustav Svetog sinoda u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori;

Mr Nikola B. Šaranović

THE LEGAL-RELIGIOUS MODELS
 OF THE EU AND MONTENEGRO:
 THE ORTHODOX QUESTION AND HERETICAL RESPONSE

The paper is the first text in a series entitled “Law-religious Models of the European Union and Montenegro”. It examines the variable of the Montenegrin “Orthodox question”, through the optics of “memory mutation”, borrowed from one of the leading sociologists of religion, Grace Davy. This is an attempt to clarify the murky waters of current interpretations, returning to the source of key civil and canonical acts of the Kingdom of Montenegro and the search for the true meaning of their provisions, through authentic interpretations of their creators — Valtazar Bogisic and Nikodim Milas. On that *Verstehen* path, we stop at those places where the primary historical sources are condensed, and on which the author bases his contributions to answer the Montenegrin “Orthodox question”, such as “Monument to the twenty-fifth anniversary of the archbishopric service of His Eminence Metropolitan of Montenegro Mitrofan Ban”. The goal of this path is to determine the coordinates for the synthetic overcoming of thesis and antithesis in the dialectic of Montenegrin identity controversy, as a broader, antecedent variable, from which the Montenegrin “Orthodox question” arises, requiring an answer as a precondition for the final establishment of a sustainable law-religious model of Montenegro depends.

Keywords: Montenegro, Orthodox question, property law controversy, canon law controversy, identity controversy, legal-religious model

